DIN FRĂMÎNTĂRILE POLITICE ALE PERIOADEI DE INSTABILITATE GUVERNAMENTALĂ ŞI PARLAMENTARĂ (1866—1871)

Încercări de revizuire a Constituţiei

DE

V. RUSSU

Constituţia de la 1866, legea fundamentală ce trebuia să stea la baza organizării regimului politic instituit după 11 februarie, a fost elaborată şi votată în grabă, dar ea nu a satisfăcut, pe deplin, interesele nici uneia din grupările liberale sau conservatoare. Votarea ei, rezultat al unor necesităţi presante interne şi externe, nu echivala, aşa cum s-ar părea la prima vedere, cu acceptarea necondiţionată a tuturor prevederilor sale şi în special a celor ce urmau să determine culoarea politică a corpurilor legiuitoare. Organizarea noului regim, făcută sub semnul preponderenţei conservatorilor, a provocat nemulţumiri şi a contribuit, într-o măsură substanţială, la izbucnirea unor puternice frămîntări ce au atins un înalt grad de intensitate în perioada anilor 1866—1871.

După cum se ştie, perioada cuprinsă între 1866—1871 s-a caracterizat printr-o acută instabilitate guvernamentală şi parlamentară [1]. Una din formele de manifestare ale acestei crize politice o putem găsi, fără îndoială, în lupta dusă de grupările liberale şi conservatoare pentru impunerea unei noi constituţii, care să răspundă mai bine intereselor urmărite de cele două tabere aflate, atunci, într-un continuu conflict. Pînă la 1871, constituţia de la 1866 nu a fost considerată decît un act cu caracter provizoriu, urmărindu-se, în permanenţă, revizuirea ei [2].

Lupta dusă în jurul constituţiei, parte integrantă a unui conflict mai adînc, iscat în jurul problemei puterii în cadrul noului regim, s-a complicat şi datorită faptului că noul domnitor, Carol de Hohenzollern, a încercat, în mai multe rînduri, să restrîngă libertăţile publice pentru a putea ajunge la instituirea unui regim autoritar. Aceste încercări, deşi nu au putut fi transpuse în practică, au fost cunoscute, parţial, în epocă şi au exercitat o influenţă destul de însemnată asupra frămîntărilor politice interne. Planurile lui Carol de Hohenzollern n-au putut fi realizate datorită opoziţiei grupărilor liberale, în primul rînd a celei

---

[1] *Istoria României,* IV, Edit. Acad., Bucureşti, 1964, p. 535—560.

[2] V. Russu, *Instituirea şi organizarea regimului politic al burgheziei şi moşierimii (februarie-iunie 1866)* în „An. şt. ale Univ. „Al. I. Cuza“ din Iaşi“, serie nouă, secţiunea III, a. Istorie, tomul XVI, anul 1970, fasc. 2, p. 147—149.

radicale, care s-au arătat profund nemulțumite mai ales atunci cînd domnitorul a făcut apel la puterile garante pentru a le obține sprijinul în vederea modificării constituției.

Problema aceasta, deși prezintă un deosebit interes pentru înțelegerea frămîntărilor politice din perioada instabilității guvernamentale, nu a reținut prea mult atenția istoriografiei noastre. Referiri speciale s-au făcut numai în legătură cu încercarea lui Carol I — este vorba de aceea din 1870 — de a obține sprijinul puterilor garante în vederea revizuirii legii fundamentale ce fusese adoptată în 1866 [3]. În plus, analiza este bazată exclusiv pe memoriile lăsate de domnitor și de aceea nu a fost posibilă precizarea modificărilor pe care acesta intenționa să le aducă constituției. Memoriul pe care Carol I l-a pregătit, în cazul abdicării [4], nu a fost dat publicității ceea ce nu a îngăduit cunoașterea exactă a intențiilor sale. Or, în faza actuală a cercetărilor problema se impune a fi reluată. Aceasta cu atît mai mult cu cît unele documente, păstrate în Fondul casei regale de la Arhiva istorică centrală, par să arunce lumini noi asupra acestei interesante chestiuni. În comunicarea de față, fără a avea pretenția epuizării problemei, ne propunem să aducem unele precizări, care să îngăduie lămurirea adevăratelor intenții nutrite de Carol I față de constituția de la 1866. Vom încerca, de asemenea, în măsura permisă de materialul documentar, să reliefăm și faptul că preocuparea domnitorului pentru revizuirea legii fundamentale nu s-a născut numai datorită împrejurărilor specifice ale anului 1870. Atunci, după cum rezultă din informațiile existente, Carol I a încercat să obțină doar sprijinul puterilor garante în vederea înfăptuirii unui plan la care medita de la începuturile domniei sale.

După cum se știe, constituția de la 1866, elaborată sub semnul influenței conservatorilor, i-a acordat noului domnitor prerogative foarte largi [5]. Cu toate acestea, Carol I, la scurtă vreme de la depunerea jurămîntului, a socotit-o prea liberală și a încercat să găsească mijloacele necesare pentru a ajunge la modificarea ei. Această idee, după cum rezultă din unele informații furnizate de membrii anturajului său intim, a încolțit în mintea domnitorului încă din vara anului 1866. Între alții, consilierul prusian Werner, într-o scrisoare adresată lui Carol Anton de Hohenzollern, la 30 iulie/11 august 1866, după ce critica cu asprime constituția pe care o socotea prea liberală pentru poporul român, își exprima convingerea fermă că noua Adunare, ce urma să-și înceapă lucrările în toamna aceluiași an, „îi va aduce, fără îndoială modificări" [6]. Siguranța cu care Werner se pronunța asupra neîntîrziatei modificări a constituției nu-și putea avea izvorul decît în discuțiile purtate de acesta cu Carol I, care îl ținea la curent cu toate planurile și ideile sale. La rîndul său Emile Picot, secretarul de limbă franceză al lui Carol, în corespondența purtată cu d-na Cornu, evidenția faptul că noul domnitor considera drept imprudent jurămîntul depus pe constituție și se arăta din ce în ce mai decis să modifice sau să eludeze legea fundamentală [7].

Sensul modificărilor ce urmau să fie aduse constituției nu este greu de surprins. Pretextînd existența unei discrepanțe între liberalismul legii fundamentale și stadiul de dezvoltare al poporului român, Carol de Hohenzollern urmărea, în ultimă instanță, să-și justifice, mai ales pe plan extern, pretențiile instituirii unei domnii autoritare în România. Principala sa preocupare, în această perioadă,

[3] Frédéric Damé, *Histoire de la Roumanie contemporaine*, Paris, 1900, p. 215—216 ; N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. X, București, 1939, p. 117—119 ; *Istoria României*, IV, p. 555—556.

[4] *Memoriile regelui Carol I al României*, vol. V, București, 1910, p. 103—104 (În continuare se vor cita *Memoriile*, — R.V.).

[5] V. Russu, *op. cit.* p. 153.

[6] Démètre A. Sturdza, *Charles I-er roi de Roumanie, Croniques-Actes-Documents. 1866—1875*, tome I-er, Bucarest, 1899, p. 311.

[7] Georgescu — Tistu, *Correspondence d'un secrétaire princier en Roumanie : Emile Picot (1866—1868)*, Paris, 1927.

era legată de consolidarea unui tron ce părea destul de nesigur datorită frămîntărilor interne şi complicaţiilor internaţionale [8]. Constituţia, pe care a acceptat-o de nevoie [9], îi părea a fi o piedică esenţială şi de aceea a căutat să o modifice, să restrîngă libertăţile publice, pentru a putea ajunge la o domnie autoritară. De altfel, sfaturi în această direcţie primea şi din străinătate. Aşa, spre exemplu, d-na Cornu, care avea strînse legături cu cercurile conducătoare franceze, îl îndemna, şi probabil nu din proprie iniţiativă, să-şi consolideze tronul prin instaurarea unei domnii absolutiste în România [10].

Frămîntările politice interne au întărit şi mai mult convingerea domnitorului asupra necesităţii modificării constituţiei. Alegerile din toamna anului 1866, care s-au caracterizat, în unele locuri prin ciocniri de o rară violenţă [11], l-au neliniştit destul de mult pe Carol I. Grupările politice, liberale şi conservatoare, s-au înfruntat, cu o deosebită vigoare, urmărind să-şi asigure majorităţi în corpurile legiuitoare, în timp ce domnitorul, spectator neputincios la această încleştare de forţe, începea să capete tot mai mult convingerea necesităţii schimbării stării de lucruri pentru a nu fi depăşit de evenimente şi înlăturat de la un tron ce nu părea a fi prea sigur [12]. Mai mult decît atît, pătrunderea în Adunarea deputaţilor, care şi-a deschis lucrările la 15 noiembrie 1866, a unui mare număr de liberali moderaţi, grupaţi în jurul lui M. Kogălniceanu, a avut darul să evidenţieze persistenţa influenţei ce o aveau în Moldova foştii colaboratori ai lui Cuza [13]. Recrudescenţa „cuzismului“ nu l-a lăsat indiferent pe noul domnitor. Primele alegeri, efectuate pe baza legii electorale din 1866, au constituit, am putea spune, un avertisment de care noul domnitor a ţinut seama în activitatea sa din anii următori [14]. După propriile sale mărturisiri, alegerile au fost „o crudă dezamăgire“ [15]. În plus, criza ministerială, la care se adăugau unele agitaţii separatiste, complica şi mai mult lucrurile menţinînd o stare de nesiguranţă pentru un domnitor ce nu se bucura aproape de loc de simpatia oamenilor politici.

În această atmosferă de frămîntări şi incertitudini, domnitorul, împotriva căruia s-a conturat o mişcare opoziţionistă încă de la venirea sa în ţară, se simţea tot mai mult jenat de existenţa unei constituţii ce părea să ofere posibilităţi prea largi de acţiune grupărilor politice, care voiau să aibă rolul principal în conducerea statului. Pentru a contracara aceste tendinţe, în care vedea un pericol pentru păstrarea tronului, Carol de Hohenzollern a urmărit, cu perseverenţă, revizuirea legii fundamentale, mai precis, limitarea atribuţiilor corpurilor legiuitoare şi întărirea excesivă a prerogativelor puterii executive.

Existenţa acestei preocupări ne este atestată, în afară de datele menţionate pînă acum, şi de un interesant memoriu ce se află în Fondul casei regale de la Arhiva istorică centrală. Memoriul, elaborat în cursul anului 1867, are 5 file şi este redactat în limba franceză. El nu poartă nici o semnătură ceea ce nu ne îngăduie, cel puţin deocamdată, să ne pronunţăm, cu certitudine, asupra persoanei care l-a întocmit. Prezenţa lui în Fondul casei regale ne poate duce la presupunerea că avem de-a face cu un document inspirat sau comandat de Carol I. De altfel, precizarea numelui autorului nu schimbă, aproape cu nimic, datele esenţiale ale problemei. Certă este tendinţa de reorganizare a regimului, iar memoriul din 1867

---

[8] *Memoriile*, III, p. 4—5.

[9] Arhiva istorică centrală Bucureşti, Fond Casa Regală, dos. nr. 12, 1871, f. 3.

[10] *Memoriile*, III, p. 5.

[11] N. Iorga, *op. cit.* p. 38.

[12] *Ibidem*, p. 39.

[13] Constantin C. Giurescu, *Viaţa şi opera lui Cuza Vodă*, Ed. şt., Bucureşti, 1966.

[14] *Memoriile*, III, p. 14—15.

[15] *Ibidem*, p. 14.

ne ajută să cunoaştem mai exact sensul în care se preconiza modificarea unor prevederi esenţiale ale constituţiei de la 1866.

Memoriul, elaborat de o persoană ce cunoştea destul de bine realităţile din România, face o critică severă la adresa domniei lui Al. I. Cuza şi încearcă să justifice lovitura de stat de la 11 februarie 1866 [16]. De fapt critica domniei lui Cuza serveşte mai mult ca punct de plecare spre a se dovedi că situaţia României s-a înrăutăţit şi mai mult în urma votării constituţiei de la 1866. Într-adevăr, România era prezentată ca o ţară aflată în plin declin moral şi material datorită anarhiei politice [17] şi unei iminente bancrute financiare [18].

Cauzele acestei situaţii tragice sînt puse, în exclusivitate, pe seama constituţiei de la 1866, care ar fi fost elaborată în grabă şi în condiţiile unei adevărate „stări revoluţionare" [19]. O dată „păcatul originar" descoperit, se trece la o critică severă a acelor prevederi constituţionale, care, chipurile, au contribuit, în măsură esenţială, la agravarea situaţiei României. Revelator este faptul că această critică este îndreptată, cu precădere, împotriva libertăţilor publice incluse în legea fundamentală ce stătea la baza organizării regimului instituit după 11 februarie 1866. În aceste libertăţi, acordate cu prea multă largheţe, se căutau cauzele esenţiale ale crizei prin care trecea România în acel moment istoric. Explicaţiile date merită să fie reţinute întrucît ni se par edificatoare pentru anumite concepţii, de esenţă conservatoare, cu o largă circulaţie în epocă.

Demn de reţinut este faptul că în memoriul din 1867 se insistă foarte mult asupra discrepanţei existente între stadiul de dezvoltare al poporului român şi caracterul prea liberal al instituţiilor cu care a fost înzestrată ţara prin constituţia de la 1866 [20]. Existenţa „formelor fără fond", teză pentru care se manifestă o predilecţie deosebită în tot cuprinsul memoriului, este considerată drept un pericol pentru însăşi viitorul unui popor ce a intrat, chipurile, prea brusc într-un regim liberal pe care nu putea să-l înţeleagă. Pornindu-se de la un asemenea punct de vedere, ce ni se pare definitoriu pentru concepţiile celui care a elaborat memoriul, nu ne apare deloc surprinzătoare critica adresată instituţiilor „mal appliquées et trop libérales comparativement de notre état de culture morale et intellectuelle" şi nici aprecierea potrivit căreia „la dose (de libertate — n.n.) en est trop forte pour un peuple encore enfant, et qui finirait par se suicider, si l'on laissait payer en prenant plus qu'il n'en peut supporter" [21].

Frămîntările politice, care au atins un înalt grad de intensitate după votarea constituţiei de la 1866, sînt explicate, în exclusivitate, prin incompatibilitatea existentă între aceste instituţii prea liberale şi stadiul de dezvoltare al ţării. Cauzele esenţiale ale conflictului existent între grupările liberale şi conservatoare sînt ocolite şi totul este redus la o luptă lipsită de principii, generată, în ultimă instanţă, doar de incapacitatea înţelegerii unor libertăţi prea largi şi acordate fără discernămînt la 1866. „Du jour où la Constitution en fût promulguée", se subliniază în documentul ce face obiectul preocupărilor noastre, tous les esprits, tous les partis, n'eurent plus qu'une seule preoccupation : par quel moyen detourner les avantages de toutes ces libertés à leur profit personnel. Chefs de partis, journalistes, Professeurs, Deputés, Sénateurs, en un mot, Chambre et Senat, ne s'occupaient plus des maux qui devoraient le pays mais bien de la conquête du pouvoir sous la prétexte de garantir les libertés publiques acquises et les principes ultrademocratiques, qu'on venait d'adopter comme base de notre édifice social" [22].

---

[16] Arhiva istorică centrală, F.C.R., dos. nr. 22/1867, f. 1—5.
[17] Ibidem, f. 1.
[18] Ibidem, f. 1—2.
[19] Ibidem, f. 1.
[20] Ibidem, f. 3.
[21] Ibidem.
[22] Ibidem, f. 1.

Această concepţie, care reducea frămîntările politice la o luptă lipsită de orice principii şi subordonată doar satisfacerii intereselor personale, nu este singulară în epocă. Chiar din anturajul domnitorului au mai fost exprimate asemenea puncte de vedere. Aşa, spre exemplu, Emile Picot, adversar declarat al constituţiei de la 1866, într-o scrisoare adresată d-nei Cornu, considera că în România, „existau 20 sau 25.000 de persoane, pentru a lua evaluarea maximă, care sînt în stare să înţeleagă ceva din afaceri, adică să poată citi un ziar; aceşti 20 sau 25.000 de oameni întreţin în ţară o agitaţie constantă. Nu este vorba pentru ei, aprecia în continuare Picot, care se pretindea observator imparţial, nici de principii, nici de patriotism, nici de economie socială, nici de una din marile probleme pentru care ar putea să se pasioneze oamenii de bine; totul se mărgineşte la rivalităţi personale. Fiecare vrea să fie ministru, senator, deputat, să ocupe, într-un cuvînt, o funcţie publică oarecare şi să se amestece în afaceri" [23]. La rîndul său, domnitorul, preocupat în special de consolidarea poziţiei sale în România, exprima un punct de vedere similar, atunci cînd califica conflictele dintre grupările politice din Adunarea deputaţilor drept simple intrigi, rezultate doar din neînţelegeri de natură personală [24]. Totodată, în mesajul de deschidere a lucrărilor corpurilor legiuitoare, mesaj prezentat la 15 noiembrie 1866 acelaşi, îngrijorat de frămîntările politice, făcea aluzii transparente la „lupte şi rivalităţi, care, pentru satisfacerea intereselor personale, pot compromite securitatea ţării întregi" [25].

Aceste aprecieri, concordante în ceea ce priveşte critica vieţii politice din România, care era redusă la expresia cea mai vulgară a interesului de ordin personal, dădeau curs nemulţumirilor existente în anumite cercuri, în primul rînd a celor din jurul domnitorului, în legătură cu maniera de organizare a regimului instituit după 11 februarie 1866. Îngrijorarea, care ar părea să răzbată din aprecierile menţionate, nu se datora, fireşte, preocupării pentru viitorul ţării, viitor ce putea fi compromis prin luptele meschine ale grupărilor politice. Realitatea este mult mai prozaică decît imaginea falsificată pe care au vrut să ne-o lase Carol I, Emile Picot, Werner etc. Memoriul din 1867, expresie fidelă a tendinţelor existente în anturajul domnitorului, evidenţiază, cu claritate, una din cauzele esenţiale ale nemulţumirii manifestate faţă de constituţia de la 1866. Astfel, după opinia autorului documentului menţionat, libertăţile publice, acordate cu prea multă largheţe, au avut darul să compromită autoritatea puterii executive. „Il est malheureux de le dire", se sublinia în memoriu, mais nous sommes obligés de la reconnaître, un des premiers résultats a été de réduire à néant l'autorité et le prestige dont un Gouvernement a toujours besoin d'être revêtu pour le maintien de l'ordre et de la sécurité publique" [26].

Nemulţumirea împotriva legii fundamentale era explicabilă. Domnitorul, deşi primise drepturi întinse prin constituţia de la 1866 voia să-şi întărească autoritatea şi să instituie un regim autoritar. Pretinsa slăbiciune a puterii executive nu era decît un pretext comod pentru a justifica o asemenea tendinţă, invocîndu-se, în acelaşi timp, şi necesitatea „salvării" intereselor ţării. Domnitorul, neputînd domina grupările politice mai ales pe cele de orientare liberală, urmărea să le restrîngă posibilităţile de acţiune şi să limiteze libertăţile publice pe care le socotea periculoase pentru propria-i poziţie. Libertatea presei, în speţă, era socotită mai mult decît periculoasă, întrucît, după acelaşi memoriu din 1867, numeroase ziare făceau „appel á la haine des masses contre l'Autorité" şi atacau „ouvertement le Régime établi et la Dynastie" [27]. Totodată,

---

[23] G e o r g e s c u-T i s t u, *op. cit.*
[24] *Memoriile,* III, p. 19.
[25] *Regele Carol I al României. Cuvîntări şi scrieri,* tom. I, p. 57.
[26] Arhiva istorică centrală, F.C.R., dos. nr. 22/1867, f. 2.
[27] Ibidem.

dreptul de întrunire era condamnat deoarece ar fi degenerat „en machine de guerre permanente contre l'Autorité et la Société“ [28]. Ca urmare a existenței libertăților publice se considera că autoritatea puterii executive era nu numai compromisă, dar și amenințată, întrucît libertățile facilitau, chipurile, răspîndirea „des idées anarchiques et démagogiques“ și antrenarea „des masses... dans une voie subversive“ [29].

Nu este lipsit de interes și faptul că în ceea ce privește poziția lui Carol de Hohenzollern aprecierile sînt din cele mai pesimiste. Situația domnitorului era socotită mai mult decît precară ca urmare a agitării „des masses par la presse et les partis avides de pouvoir“, dar mai ales datorită unei mișcări opoziționiste ce căpăta substanță în special în Moldova. Printre rînduri se desprinde îngrijorarea în legătură cu o eventuală revenire a lui Cuza [30]. Teama de reîntoarcerea fostului domnitor, ne este confirmată și de alte documente provenite din același an 1867. Așa, spre exemplu, printr-o telegramă din 18/30 mai 1867, Emile Picot îi cerea lui Ion Bălăceanu, aflat atunci la Paris, să exercite o atentă supraveghere asupra lui Al. I. Cuza [31]. La rîndul său, Bălăceanu, care organiza supravegherea lui Cuza, îi cerea lui Picot să-i pună sub observație pe colaboratorii fostului domnitor și în special pe colonelul Solomon, cunoscut pentru încercarea de a lichida mișcarea de la 11 februarie 1866 [32]. În același timp din Viena, se primeau știri alarmante în legătură cu activitatea desfășurată de Cuza și colaboratorii săi apropiați [33]. Mai mult decît atît, în interior, partizanii fostului domnitor cîștigau tot mai mult teren în viața politică și o dată cu aceasta își făcea loc convingerea unei apropiate și inevitabile răsturnări a lui Carol de Hohenzollern [34]. Semnificativ ni se pare și faptul că noul domnitor nu era îngrijorat numai de recrudescența „cuzismului“, ci și de activitatea unor oameni politici, care ar fi urmărit, în 1867, să ajungă la tron. Între altele, în alegerile din 1867, partizanii lui Ion Ghica au fost împiedicați să pătrundă în corpurile legiuitoare sub motivul că fostul prim-ministru conspira împotriva lui Carol I [35]. Intenții similare erau atribuite radicalilor și „fracționiștilor“. D.A. Sturdza, spre exemplu, prin intermediul unei telegrame cifrate, îl informa pe Carol I, la 30 mai 1867, că I.C. Brătianu, aflat atunci la Iași, avea strînse legături cu „fracțiunea liberă și independentă“ și pregătea o mișcare de natură să ducă la schimbarea stării de lucruri din România [36].

În vederea remedierii situației, dar mai ales pentru consolidarea tronului unui domnitor ce nu reușea să cîștige simpatiile oamenilor politici, autorul memoriului din 1867 recomanda modificarea radicală a constituției. „Il me semble, se sublinia în documentul menționat, qu'il est urgent de prendre une décision et d'arrêter le mal à tout prix, car les choses ne sauraient plus marcher longtemps ainsi. Il faut attaquer vivement le mal dans la racine; c'est à dire: Revision la Constitution“ [37]. Revizuirea urma să fie făcută de corpurile legiuitoare, iar în caz de refuz acestea trebuiau dizolvate. Pînă la efectuarea unor noi alegeri, o comisie, alcătuită din miniștri și oamenii politici cei mai reprezentativi, urma să stabilească modificările ce se impuneau a fi aduse constitu-

[28] Ibidem.
[29] Ibidem.
[30] Ibidem.
[31] Ibidem, dos. nr. 71/1866, f. 97.
[32] Ibidem, f. 90.
[33] Ibidem, dos. nr. 10/1866, f. 1—2.
[34] Constantin C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza-Vodă,* Ed. șt., București, 1965, p. 437—438..
[35] Arhiva istorică centrală, F.C.R., dos. nr. 18/1867, f. 1—2.
[36] Ibidem, dos. nr. 8/1867, f. 1.
[37] Ibidem, dos. rr. 22/1867, f. 3.

ţiei. Memoriul nu indică, precis, schimbările ce erau socotite absolut necesare. Critica libertăţilor politice şi pledoaria făcută în legătură cu necesitatea consolidării puterii executive ne lasă să întrevedem, cu uşurinţă, tendinţa limitării posibilităţilor de acţiune ale grupărilor politice şi dorinţa instituirii unei domnii autoritare. Regimul instituit la 1866, era socotit a fi prea liberal şi trebuia înlocuit, aşa cum opinau şi alţi contemporani, printr-o dictatură, socotită, chipurile, soluţia cea mai potrivită pentru stadiul de dezvoltare al ţării. Faptul ne este confirmat şi de unele propuneri cuprinse în memoriul din 1867. Astfel, între altele, se recomanda modificarea legii comunale, întrucît aceasta, datorită atribuţiilor prea largi acordate autorităţilor locale, era socotită una din piedicile principale ce stăteau în calea consolidării puterii centrale. Ca urmare a acestui fapt, în judeţe existau întinse posibilităţi pentru organizarea unei largi mişcări opoziţioniste îndreptată împotriva puterii centrale, care era lipsită de orice autoritate [38]. Pentru a se pune capăt acestei stări de lucruri, se propunea o nouă împărţire administrativ-teritorială, care să reducă la jumătate numărul prefecturilor şi tribunalelor civile şi să îngăduie, în acest fel, exercitarea unui control mai eficace asupra autorităţilor locale. Pe aceeaşi linie se înscriu şi recomandările referitoare la reducerea substanţială a numărului funcţionarilor, întrucît cei mai mulţi ar fi fost reţinuţi în posturi numai din raţiuni de natură politică.

În sfîrşit, considerăm necesar să subliniem faptul că memoriul din 1867 mai cuprinde şi propuneri ce aveau în vedere îmbunătăţirea situaţiei financiare a ţării. Pornind de la ideea potrivit căreia în ceea ce priveşte starea finanţelor „le mal est arrivé à l'étât de gangraine“ [39], autorul memoriului propunea, printre altele, reducerea cheltuielilor bugetare, restrîngerea numărului functionarilor din administraţie şi justiţie, limitarea numărului facultăţilor şi modificarea sistemului perceperii impozitelor [40]. Totodată, se insista pentru vînzarea rapidă şi avantajoasă a domeniilor statului. În vederea realizării acestui obiectiv se impunea, după opinia autorului memoriului, elaborarea unei noi legi de vînzare a bunurilor statului, întrucît cea din 1866 era socotită inaplicabilă [41].

Ideile cuprinse în acest memoriu, deşi corespundeau întrutotul cu vederile domnitorului, nu au fost puse în practică. Nici o mărturie nu atestă, cel puţin pînă în prezent, faptul că domnitorul ar fi încercat să ajungă la revizuirea constituţiei în sensul indicat de memoriul din 1867. Condiţiile interne, dar mai ales conjunctura internaţională, l-au silit pe Carol I să accepte, în 1867—1868, colaborarea cu liberalii radicali, care nu ar fi acceptat, nici într-un caz, restrîngerea libertăţilor publice şi instituirea unei domnii autoritare [42]. După cum se ştie, radicalii, încă la 1866 au luptat pentru includerea în constituţie a unor largi libertăţi publice, cerînd, în acelaşi timp, limitarea prerogativelor domnitorului pentru a nu-i da posibilitate să ajungă la instituirea unei dictaturi [43]. La 1866 radicalii au acceptat de nevoie constituţia, dar aceasta nu însemna că ei au renunţat de a mai lupta pentru lărgirea democraţiei burgheze. De aceea, o dată cu venirea lor la conducerea statului era imposibil, practic, să se încerce modificarea constituţiei în sensul dorit de domnitor. Aceasta nu însemna însă şi renunţarea lui Carol la ideea revizuirii. Avem de-a face doar cu amînarea acestor planuri pînă la crearea unei conjuncturi favorabile punerii în practică a unor idei la care medita Carol de Hohenzollern încă de la începuturile domniei.

---

[38] Ibidem, f. 2.
[39] Ibidem, f. 4.
[40] Ibidem.
[41] *Ibidem*, f. 4—5.
[42] *Istoria României*, IV, p. 540—541.
[43] V. Russu, *op. cit.* p. 153—154.

În anii 1867—1868, problema modificării constituției s-a aflat continuu în atenția grupărilor politice. De data aceasta însă inițiativa nu pornea din anturajul lui Carol I, ci de la liberalii radicali. Aceștia, încă din toamna anului 1866, prin „Românul" lui C. A. Rosetti, au deschis o violentă campanie împotriva prevederilor electorale și a sistemului bicameral [44]. Acțiunea radicalilor, extinsă și prin societatea „Amicii Constituțiunii", a provocat neliniștea conservatorilor, întrucît aceștia reușiseră să obțină avantaje însemnate cu prilejul elaborării constituției de la 1866. Îngrijorarea grupărilor conservatoare era explicabilă deoarece radicalii, o dată ajunși la conducere, de la critica teoretică au trecut la acțiuni practice menite să ducă la revizuirea legii fundamentale și, în primul rînd, la modificarea prevederilor electorale. În vederea realizării acestui obiectiv, radicalii, nemulțumiți încă de la 1866 de sistemul electoral, s-au folosit, cu abilitate, de dificultățile ce s-au ivit în aplicarea legii electorale cu prilejul primelor alegeri efectuate pe baza ei [45]. Pornind de la această realitate un grup de deputați radicali au propus, din inițiativă parlamentară, un proiect de lege prin care să se interpreteze, chipurile, prevederile electorale spre a se evita, pe viitor, orice confuzii [46]. În realitate, după cum au subliniat și unii contemporani [47], se urmărea ceva mai mult de interpretarea legii electorale. Explicarea legii electorale nu era decît un pretext pentru a se ajunge la revizuirea constituției. Pe această cale radicalii urmăreau, între altele, să modifice sistemul electoral și să desființeze senatul în care vedeau una din piedicile principale ce stăteau în calea asigurării preponderenței burgheziei în cadrul regimului instituit după 11 februarie 1866. Așa, spre exemplu, prin proiectul interpretativ s-a propus să nu aibă loc alegeri pentru senat în acele colegii ce nu puteau întruni un minimum de 25 de alegători. Or, după cum recunoștea fruntașul conservator George Costaforu, aproape nici unul din aceste colegii nu avea 25 de alegători [48]. În acest fel, acceptarea proiectului interpretativ ar fi avut drept consecință firească desființarea senatului. Acest fapt ar fi avut urmări din cele mai însemnate pentru viața politică din România. Modificarea legii electorale și desființarea senatului ar fi echivalat cu înfrîngerea politică a moșierimii conservatoare și cu împingerea ei pe un plan secundar în cadrul regimului [49].

Planurile radicalilor însă n-au putut fi puse în practică. Adunarea deputaților, dominată de radicali, a votat proiectul interpretativ în ședința sa din 11 martie 1868 [50]. Acest succes inițial n-a putut fi însă exploatat, deoarece, în urma retragerii silite a radicalilor de la conducere, noul guvern, prezidat de conservatorul D. Ghica, a retras proiectul interpretativ din dezbaterea senatului [51]. Cu toate protestele deputaților și senatorilor radicali primul ministru a refuzat să mai revină asupra acestei chestiuni [52].

Încercarea radicalilor de a modifica constituția a eșuat, dar n-a rămas fără urmări. După cum se știe, retragerea radicalilor de la conducere, în momentul în care aveau majoritatea în corpurile legiuitoare, s-a datorat, în cea mai mare

---

[44] „Românul", X, din 23 septembrie 1866, p. 663 ; Ibidem, din 10 octombrie 1866, p. 693—694.

[45] V. Russu și D. Vitcu, *Frămîntări politice interne în vremea guvernării D. Ghica—M. Kogălniceanu (1868—1870) (I)*, în „An. Inst. de istorie și arheologie A. D. Xenopol", Iași, VII, 1970, p. 159—160.

[46] Ibidem.

[47] „Țara", II, nr. 24 din 7 februarie 1868, p. 113 ; Ibidem, nr. 28 din 29 februarie 1868, p. 119 ; Ibidem, nr. 105, din 15 iunie 1868, p. 444.

[48] „Monitorul oficial", nr. 7, din 11/23 ianuarie 1869, p. 38.

[49] V. Russu și D. Vitcu, *op. cit.*, p. 160—161.

[50] „Monitorul oficial", nr. 60, din 15/27 martie 1868, p. 388.

[51] Ibidem, nr. 10 din 15/27 ianuarie 1869, p. 58.

[52] V. Russu și D. Vitcu, *op. cit.*, p. 161.

măsură, presiunilor exercitate de puterile garante, care erau nemulţumite de politica internă şi externă promovată de reprezentanţii acestei grupări. Totuşi, în explicarea retragerii guvernului radical, prezidat de generalul N. Golescu, nu putem face abstracţie de poziţia domnitorului. Acesta, în anii 1867—1868, s-a convins tot mai mult de faptul că gruparea radicală urmărea să-şi asigure preponderenţa în cadrul noului regim. Realizarea acestui deziderat ar fi avut consecinţe însemnate şi pentru poziţia lui Carol de Hohenzollern, deoarece radicalii urmăreau să-i restrîngă prerogativele pentru a nu-i îngădui să se amestece activ în politica internă şi externă. Faptul ne este confirmat, între altele, chiar de atitudinea unor miniştri radicali, care nu ţineau prea mult seama de şeful statului. Aşa, spre exemplu, ministrul de război, colonelul Adrian nu respecta dispoziţiile domnitorului în ceea ce priveşte organizarea armatei. Neliniştit de această atitudine şi de extinderea influenţei radicalilor în rîndul ofiţerilor, Carol I i-a cerut colonelului Adrian să-şi prezinte demisia [53]. Ascendentul acestei grupări, ai cărei reprezentanţi nu au ezitat să poarte tratative cu prinţul Napoleon în vederea unei eventuale înlăturări a domnitorului [54], l-a determinat pe Carol de Hohenzollern să se apropie de conservatori şi să încerce revizuirea constituţiei şi instituirea unei domnii autoritare [55]. La aceasta au contribuit, fireşte, şi alţi factori. Astfel, după înlăturarea radicalilor, M. Kogălniceanu, ministru de interne în noul guvern şi, totodată, conducătorul unei puternice grupări liberal moderate, şi-a afişat deschis intenţia modificării constituţiei [56]. Intenţiile noului ministru de interne se asemănau, în mare măsură, cu cele urmărite de radicali în 1867—1868. M. Kogălniceanu partizan al continuării operei de reforme se pronunţa categoric pentru lărgirea democraţiei burgheze [57], ceea ce, în mod firesc, nu putea conveni unui domnitor ce făcea eforturi pentru a ajunge la un regim autoritar. Convins că nici una din grupările liberale nu-i va îngădui acest lucru, domnitorul a căutat să găsească sprijin, în interior la grupările conservatoare, iar în exterior la puterile garante.

Această orientare a fost influenţată, într-o măsură substanţială, şi de frămîntările sau mişcările antidinastice, care au atins un înalt grad de intensitate în anii 1868—1870. Mişcarea opoziţionistă, întreţinută cu precădere de liberalii radicali, avea în vedere, într-o conjunctură socotită favorabilă, înlăturarea lui Carol de Hohenzollern şi aducerea unui domnitor care să corespundă mai bine vederilor principalelor grupări politice din ţară.

Confruntat cu atîtea adversităţi, cărora putea tot mai greu să le facă faţă, domnitorul în afara orientării spre conservatori, se arăta tot mai preocupat de revizuirea constituţiei şi de instituirea unei dictaturi menite să salveze un tron ameninţat din toate părţile. Mişcarea de la Ploieşti, din august 1870, dar mai ales achitarea celor implicaţi în procesul de la Tîrgovişte [58], a avut darul să reliefeze acuitatea conflictului existent în viaţa politică a României. În aceste condiţii, domnitorul, sprijinit numai de o parte a conservatorilor, a încercat să-şi consolideze situaţia printr-un apel disperat la puterile garante. Astfel, la 26 noiembrie/8 decembrie 1870 suveranii Angliei, Austriei, Italiei, Prusiei şi Rusiei au fost informaţi de faptul că domnitorul se simţea depăşit de evenimente şi „nu mai putea stăpîni patimile partidelor politice“ [59]. Mai mult decît atît, Carol I, preocupat numai de păstrarea tronului, a cerut acestor suverani ca forma de organizare a regimului politic din România să fie discutată la conferinţa ce urma să fie convocată la Londra pentru revizuirea tratatului de la Paris din

---

53 Arhiva istorică centrală, F.C.R., dos. nr. 17/1868, f. 1.
54 N. Iorga, *op. cit.*, p. 52—53.
55 V. Russu şi D. Vitcu, *op. cit.*, p. 168—169.
56 „Adunarea Naţională“, 1, nr. 1, din 11 mai 1869.
57 Ibidem.
58 *Memoriile*, V, p. 103.
59 *Ibidem*, p. 109.

1856. Totodată, el cerea acestor puteri să modifice starea de lucruri din România pentru a-i permite instituirea unui regim autoritar sau chiar o dictatură personală [60]. Preocupat numai de propriile-i interese, Carol de Hohenzollern n-a ezitat să ceară rediscutarea organizării statului român într-o conferință europeană, ceea ce echivala, în împrejurările de atunci, cu un adevărat act de trădare a intereselor naționale. Rediscutarea regimului politic din România putea avea consecințe din cele mai grave. Unele puteri garante, cum ar fi Austro-Ungaria sau Turcia, au căutat să profite de acest prilej pentru a impune desfacerea Unirii și numirea a doi domnitori autohtoni, care să depindă întrutotul de Poarta otomană [61].

Paralel cu acest demers, care a stîrnit vii proteşte în ţară, Carol I a pregătit un amplu memoriu ce urma să fie publicat în momentul abdicării [62]. Acest memoriu, elaborat înainte de trimiterea scrisorilor către suveranii celor cinci puteri menționate, nu a mai fost dat publicității din motive ce sînt cunoscute. Redactat în limba franceză, el s-a păstrat, totuși, printre documentele ce ne-au rămas de la Carol I. Spre deosebire de cel din 1867, memoriul din 1870 este mult mai amplu, are 36 de file, iar informațiile cuprinse în el prezintă un real interes pentru întreaga problematică a perioadei de instabilitate guvernamentală și parlamentară.

Acest memoriu, pregătit pentru a fi prezentat puterilor garante, debutează prin analiza succesiunii formațiunilor guvernamentale ce s-au perindat la conducerea statului din momentul sosirii lui Carol în România pînă la constituirea celui de al treilea minister prezidat de Ion Ghica [63]. Scurtul istoric al acestor schimbări ministeriale era destinat, în esență, să demonstreze puterilor europene existența unei acute crize politice, manifestată printr-o „instabilité désespérante, agitation fébrile, perpétuelle et stérile, anarchie et désordre croissant" [64].

Cauzele acestei situații sînt căutate, cu precădere, în pretinsa discrepanță existentă între stadiul de dezvoltare al poporului român și caracterul prea liberal al instituțiilor cu care a fost înzestrată țara. Pentru a demonstra veridicitatea acestei teze, autorul memoriului a procedat la o amplă analiză asupra situației social-politice și economice a României acelei vremi. Analiza a fost întreprinsă cu scopul expres de a reliefa faptul că în țară nu exista nici o forță politică capabilă să înțeleagă spiritul noilor instituții și, ca urmare, lipsa uneia din condițiile esențiale pentru a le da acestora un conținut corespunzător.

Țărănimea, spre exemplu, clasa cu care se începe analiza structurii sociale a României, deși eliberată din iobăgie, nu era socotită o forță politică reală, întrucît legea electorală o menținea în stare de inferioritate și nu-i îngăduia să-și trimită reprezentanții în parlament. Ca urmare a acestui fapt, țărănimea, deși constituia majoritatea populației, era împinsă pe ultimul plan al vieții politice, neputînd vota decît prin delegați, în cadrul unui singur colegiu. Pornind de la această realitate, care nu poate fi contestată de nimeni, autorul memoriului, care cunoștea bine realitățile României, a subliniat, și pe bună dreptate, faptul că țărănimea nu putea beneficia nici de colegiul al IV-lea, unde, de regulă erau aleși reprezentanții altor categorii sociale [65]. Aceste adevăruri nu exprimau o anumită compasiune pentru țărănime, ci un interes politic bine definit. Carol de Hohenzollern urmărea, pe această cale, să demonstreze că majoritatea populației țării, și anume țărănimea nu beneficia cu nimic de pe urma instituțiilor liberale pe care, în plus, nici nu le înțelegea, lipsită fiind nu numai de drepturi politice, dar și de cultura necesară. Folosindu-se cu abilitate

[60] *Ibidem.*
[61] *Ibidem.* VI, p. 14, 22.
[62] *Ibidem,* V. p. 103—104.
[63] Arhiva istorică centrală, F.C.R., dos. 12/1871, f. 8—9.
[64] Ibidem, f. 9.
[65] Ibidem, f. 9—10.

de asemenea argumente, autorul memoriului din 1870, căuta să acrediteze teza potrivit căreia instituţiile liberale introduse, prin imitaţie în România, nu erau decît forme goale ce trebuiau înlăturate pentru a face loc unui regim corespunzător stadiului de dezvoltare al acestui popor, ce a păşit, chipurile, prea devreme pe drumul civilizaţiei.

Singura clasă socială care ar fi putut juca un rol important pe plan politic, era considerată moşierimea. Această clasă, deşi reprezenta doar o minoritate, se găsea, de fapt, după cum se sublinia în memoriu, „en possesion de tous les avantages qui déterminent une position dominante“ [66]. Această apreciere pornea, fireşte, de la o anumită realitate, şi anume, de la ponderea economică şi politică pe care o avea moşierimea în cadrul statului [67]. Preferinţa manifestată faţă de moşierime nu era întîmplătoare. Încă de la începuturile domniei sale, Carol I s-a simţit atras înspre grupările conservatoare, care s-au arătat mai receptive faţă de pretenţiile domnitorului în ceea ce priveşte obţinerea unor prerogative cît mai largi cu putinţă [68]. Aşa se explică, între altele, regretele exprimate în memoriu în legătură cu lipsa de unitate a grupărilor conservatoare, care, datorită rivalităţilor dintre ele, nu se puteau uni într-un partid capabil să devină principala forţă politică în cadrul statului [69]. Este adevărat, se sublinia în memoriu, că „du côté des Blancs ou conservateurs se trouve,..., presque tous les propriétaires et ce qu'il y a de plus instruit dans la pays, mais ce parti de l'ordre n-a plus, d'autre lien que l'incompatibilité générale des habitudes et des vues de ses membres avec celles de ses adversaires. Sans guide et sans chef, depuis la mort du ministre Barbu Catargiu ... il ne forme“, se nota în continuare, „à proprement parler un parti, et les rivalités, qui les divisent, permettent de la considérer, tout au plus, comme un assemblage de coteries, n'ayant de commun que la couleur du drapeau“ [70].

Transformarea moşierimii în principala forţă politică din cadrul statului era greu de realizat nu numai datorită disensiunilor existente, atunci, între grupările conservatoare. Adevărata cauză era de altă natură şi autorul memoriului, cu toată preferinţa manifestată faţă de această clasă, s-a văzut silit să recunoască faptul că moşierimea nu putea căpăta ascendent în ţară, întrucît nu era favorabilă introducerii unor noi reforme, de natură să permită o dezvoltare mai rapidă a capitalismului [71]. Dimpotrivă, reprezentanţii moşierimii, pentru a-şi păstra cît mai multă vreme poziţiile economice şi politice, preferau menţinerea stării de lucruri existentă, pe care o considerau mai mult decît favorabilă realizării unor aspiraţii ce se reduceau doar la „une vie de luxe ou de caprice“ [72]. Preocupată de interese atît de limitate şi lipsită de pregătirea necesară pentru a desfăşura o activitate productivă, moşierimea, după cum se sublinia şi în memoriul analizat de noi, devenea, tot mai mult, o clasă parazitară şi refractară la orice reforme importante. Ca urmare a acestui fapt, moşierimea refuza să facă investiţii chiar în agricultură, mulţumindu-se cu veniturile obţinute din arendă [73], venituri pe care le cheltuia, în mod neproductiv, în ţară sau străinătate [74].

Demn de remarcat este faptul că nici activitatea desfăşurată pe plan politic de reprezentanţii moşierimii nu s-a bucurat de aprecieri mai favorabile. Între altele, conservatorii erau acuzaţi că au făcut din politică doar „une affaire

---

66 Ibidem, f. 10—11.
67 Ibidem.
68 V. Russu, *op. cit.*, 153—154.
69 Arhiva istorică centrală, F.C.R., dos. nr. 12/1871, f. 13.
70 Ibidem.
71 Ibidem, f. 17—18.
72 Ibidem.
73 Ibidem.
74 Ibidem.

d'intérêt ou un divertisment, plutôt comme un sujet d'étude ou une affaire de conscience"[75]. Această moşierime divizată, înclinată mai mult spre petreceri şi intrigi politice, refractară, atunci, introducerii unor noi reforme, nu era socotită de Carol I drept o forţă care să-i asigure, singură, consolidarea tronului. Critica severă, făcută la adresa moşierimii, deşi îndreptăţită în cea mai mare parte, era izvorîtă din raţiuni bine definite. Nu era vorba aici doar de reliefarea cîtorva din tarele acestei clase sociale, ci de ceva mai mult. Domnitorul, dornic să obţină schimbarea regimului, urmărea să demonstreze prin orice mijloace, faptul că nici măcar moşierimea, care ar fi trebuit să constituie un element de ordine, nu-l putea ajuta în realizarea unei stabilităţi interne, atîta vreme cît se menţinea constituţia de la 1866. În condiţiile în care ţărănimea nu reprezenta o forţă politică reală, iar moşierimea era măcinată de contradicţii, nu putea rămîne, logic, decît o singură cale pentru asigurarea stabilităţii interne, şi anume, un regim autoritar sau dictatura personală.

Pentru a dovedi că această soluţie a devenit de o necesitate stringentă, autorul memoriului menţionat a recurs şi la alte argumente. Printre altele, în pofida realităţii, s-a încercat acreditarea tezei potrivit căreia în România, chipurile, burghezia autohtonă era aproape inexistentă şi ca atare, lipsită de orice însemnătate pe plan politic. Aici era căutată una din cauzele esenţiale ale instabilităţii politice, întrucît, conchidea autorul memoriului, „il est reconnu que de nos jours, un Etat où la bourgeosie ne trouve point sa place et où l'opinion publique est incertaine, flotte sur la mer orageuse des passions populaires et des rivalités politiques comme un navire sans lest et sans boussole"[76].

O ţară cu o asemenea structură politică, era socotită total nepregătită pentru un regim parlamentar de natura celui stabilit prin constituţia de la 1866. Negaţia era împinsă atît de departe, încît, autorul memoriului nu se sfia să pretindă că în România lipseau aproape complet oamenii politici capabili să formeze un guvern viabil, deoarece toate grupările, liberale sau conservatoare, nu erau mînate, în acţiunile lor, decît „par des ambitions, des convoitises et d'autres intérêts tout personnels"[77]. De fapt, în genere, nici nu se admitea existenţa unor grupări politice bine definite considerîndu-se că cei care se ocupau cu treburile publice erau împărţiţi „en deux camps, dont la composition se modifie tous les jours par un mouvement incessant de trasfuges, prenant ou subissant tour à tour le rôle d'assiegeants où d'assiégés"[78], în funcţie de ambiţiile şi interesele personale pe care le urmăreau.

O singură excepţie se făcea, totuşi, pentru gruparea liberal radicală condusă de I. C. Brătianu şi C. A. Rosetti. Radicalii, deşi apreciaţi că ar reprezenta doar „ce que l'on pourrait appeler le prolétariat de la classe dominante", erau socotiţi, datorită organizării şi disciplinei, drept cea mai însemnată grupare politică din ţară. Conduşi cu abilitate de I. C. Brătianu şi C. A. Rosetti, bine organizaţi în judeţe, şi avînd influenţă asupra opiniei publice, radicalii reprezentau o forţă politică serioasă de care Carol I a trebuit să ţină seama în conducerea statului[79].

Într-adevăr, numeroase alte informaţii confirmă veridicitatea acestor aserţiuni formulate în memoriul din 1870. Totuşi, s-ar părea că nu forţa politică a radicalilor, ci alte cauze l-ar fi determinat pe Carol I să colaboreze, într-un anumit moment, cu această grupare. Revelatoare în acest sens ni se pare legătura strînsă ce se stabileşte între colaborarea domnitorului cu radicalii şi concesiunea Strousberg. Astfel, autorul memoriului, unul din cei mai informaţi oameni ai epocii, consideră că ascendentul radicalilor s-a datorat, în mare măsură,

[75] Ibidem.
[76] Ibidem, f. 12.
[77] Ibidem, f. 14.
[78] Ibidem, f. 13.
[79] Ibidem, f. 14—15.

faptului că numai această grupare, prin conducătorul ei, I. C. Brătianu, s-a angajat să asigure o majoritate parlamentară favorabilă votării concesiunilor de căi ferate către un consorţiu prusian [80]. Radicalii s-au folosit însă de problema concesiunilor, doar pentru a ajunge la conducere, întrucît ei urmăreau, pe această cale, să-şi înfăptuiască unele obiective pentru care militau de mai multă vreme. Într-adevăr, votarea concesiunii Strousberg, care îl interesa în mod deosebit pe domnitor, a fost tărăgănată, dar radicalii, o dată ajunşi la putere, au făcut serioase eforturi pentru a se impune pe primul plan al vieţii politice, încercînd, chiar, să limiteze atribuţiile domnitorului [81]. În aceste condiţii, regimul parlamentar a devenit şi mai jenant pentru Carol I, care îşi vedea tronul ameninţat în faţa „de l'audace et de la tyranie croisant des chefs du parti rouge“ [82]. Neliniştit de ascendentul radicalilor care n-au ezitat să poarte tratative cu prinţul Napoleon pentru o eventuală schimbare a domnitorului [83], Carol I s-a grăbit, în noiembrie 1868, să renunţe la colaborarea cu această grupare politică [84]. Această experienţă, la care s-au adăugat acţiunile antidinastice organizate de radicali, l-au convins tot mai mult pe Carol de Hohenzollern că menţinerea tronului era problematică dacă nu reuşea să instituie o dictatură personală.

În vederea realizării acestui obiectiv s-a scontat foarte mult pe sprijinul puterilor garante, întrucît se ştia că principalele grupări politice din interior nu erau dispuse să-l sprijine pe domnitor în această acţiune de schimbare completă a regimului existent. Liberalii de toate nuanţele preferau să încerce răsturnarea lui Carol I, decît să-i permită revizuirea constituţiei şi instituirea unei dictaturi. Semnificativă în acest sens este declaraţia primului ministru, Ion Ghica, care, întrebat fiind de şeful statului, n-a ezitat să-i facă cunoscut acestuia că, între domn şi constituţie, „constituţia va fi preferată“ [85]. Această declaraţie categorică, care este ilustrativă pentru reliefarea raporturilor existente, atunci, între domnitor şi liberali, nu exprima doar un punct de vedere singular. Este adevărat că Ion Ghica nu avea partizani numeroşi în ţară şi din această cauză el nu a reuşit niciodată să-şi asigure majorităţi de orientare liberal moderată în corpurile legiuitoare. Aşa s-ar explica, între altele, de ce Ion Ghica nu a putut juca, după 1859, un rol de primă mînă în viaţa politică a ţării. Faptul acesta nu trebuie însă să ne inducă în eroare. În 1870 Ion Ghica a ajuns la conducere ca reprezentant al unei coaliţii constituite din principalele grupări liberale şi el a fost impus ca prim-ministru, într-un moment de acută criză politică [86]. Constituirea guvernului prezidat de Ion Ghica, făcută într-o manieră ce nu se încadra, aproape de loc, în limitele constituţionalismului burghez, reliefa acuitatea conflictului existent nu numai între liberali şi domnitor. Era vorba de ceva mai mult, şi anume, de faptul că divergenţele dintre grupările liberale şi conservatoare ajunseseră la un punct culminant şi ambele tabere, aflate de multă vreme în conflict, se aşteptau la un deznodămînt al luptei pentru putere. Semnificativ, pentru acel moment de criză politică, este şi faptul că, în 1870, domnitorul n-a putut uza de prerogativele sale pentru a numi un minister. Ion Ghica a ajuns prim-ministru într-o manieră puţin obişnuită, şi anume, după consultarea prealabilă, în şedinţe secrete, a corpurilor legiuitoare [87].

[80] Ibidem, f. 15—16.
[81] Ibidem, f. 17.
[82] Ibidem.
[83] N. Iorga, *op. cit.*, p. 61—62.
[84] V. Russu şi D. Vitcu, *op. cit.*, p. 144.
[85] *Istoria României*, IV, p. 556.
[86] *Ibidem*, p. 555.
[87] „Pressa“, III, nr. 278 din 17 decembrie 1870, p. 1109—1110; Ibidem, nr. 279 din 18 decembrie 1870, p. 1113.

Noul prim-ministru, acceptat de nevoie de Carol I, şi bănuit că ar urmări răsturnarea acestuia [88], se bucura, în 1870—71, de sprijinul principalelor grupări liberale şi exprima, în problema constituţiei, un punct de vedere colectiv ce nu putea fi neglijat de un domnitor confruntat, continuu, cu ostilitatea manifestă a majorităţii oamenilor politici.

Izolat în interior, unde nu putea conta, cu certitudine, decît pe sprijinul unei părţi a conservatorilor, reprezentată de B. Boerescu, G. Costaforu sau M.C. Epureanu [89], Carol I a căutat să-şi consolideze poziţia în România cu sprijinul acelor puteri garante, care îi stimulau planurile de revizuire a constituţiei. Certitudinea înfrîngerii Franţei, în războiul din 1870—1871, l-a încurajat foarte mult pe acest membru al ramurii cadete a Hohenzollernilor, întrucît el spera că o victorie germană va produce o schimbare radicală a raportului de forţe pe plan european [90]. În aceste condiţii apelul la puterile garante avea mai mult un caracter formal, deoarece, în concepţia domnitorului, viitorul congres de pace, dacă s-ar fi întrunit, ar fi fost dominat, cu autoritate, de Germania, care începea să fie socotită, deşi prematur, drept principala putere continentală. În noua constelaţie europeană se părea, cel puţin la o analiză superficială a evenimentelor, că existau condiţii optime pentru schimbarea regimului politic din România în sensul dorit de Carol I. Aşa, s-ar explica, între altele, de ce, la sfîrşitul anului 1870 şi la începutul celui următor, asistăm la înmulţirea demersurilor menite să convingă principalele puteri europene asupra necesităţii instituirii unui regim mai adecvat, chipurile, stadiului de dezvoltare al României.

De remarcat, în acelaşi timp, şi un alt fapt. Problema revizuirii constituţiei nu a fost pusă numai sub raportul necesităţilor interne ale României. Puterile europene dar mai ales imperiile vecine, trebuiau convinse că nu erau în joc doar interesele personale ale domnitorului, care, chipurile, nu făcea mare caz de menţinerea unui tron ce nu i-ar fi adus decît neplăceri şi amărăciuni [91]. Autorul memoriului se străduia să dovedească, şi aceasta nu întîmplător, că schimbarea regimului din România era de interes european, spre a se putea evita, pe această cale, ivirea unor complicaţii nedorite în centrul şi sud-estul Europei [92]. Regimul parlamentar care ar fi căpătat în România „le caractéré d'un régime démoralisant, corrupteur et funeste" [93], oferea, opina autorul memoriului, posibilităţi prea largi de acţiune elementelor dominate de tendinţe revoluţionare şi anarhice, fapt ce ar fi contravenit, flagrant, intereselor acelor puteri garante ce urmăreau menţinerea şi apărarea ordinei.

Pentru atingerea acestui obiectiv, nu era întrevăzută decît o singură soluţie : revizuirea completă a constituţiei de la 1866 pentru a se putea ajunge, pe această cale, la instaurarea unui regim autoritar [94]. Revizuirea, se sublinia în memoriu, urma să se facă de parlament sau de puterile garante [95]. Or, ştiut fiind că o majoritate parlamentară, favorabilă revizuirii era greu de realizat, rolul principal, în această acţiune, urma să revină, fireşte, marilor puteri europene.

După această încercare teoretică, de justificare a necesităţii unei schimbări de regim în România, urmau, după cum era de aşteptat, un şir de propuneri concrete, care evidenţiază, cît se poate de clar obiectivul urmărit de domnitor. Din capul locului, se impune să subliniem că principalele propuneri, cuprinse în memoriul din 1870, aveau în vedere, în esenţă, întărirea excesivă a puterii execu-

---

88 *Memoriile*, VI, p. 9.
89 Bibl. Acad., Mss., Arhiva Ion Ghica. Corespondenţă, nr. 29, 477.
90 *Memoriile*, V, p. 96, 99.
91 Arhiva istorică centrală, F.C.R., dos. nr. 12/1871, f. 23.
92 Ibidem.
93 Ibidem, f. 19.
94 Ibidem, f. 23.
95 Ibidem.

tive și înzestrarea domnitorului cu prerogative mult mai largi decît cele prevăzute prin constituția de la 1866.

În vederea realizării acestor obiective se propunea, între altele, înființarea unui Consiliu de stat, căruia urma să-i revină un rol extrem de important în cadrul noului regim. Consiliul de stat, înzestrat cu atribuții din cele mai importante, trebuia, între altele, să elaboreze proiecte de lege pornite din inițiativa domnitorului și să supună unui atent examen legile votate în parlament, înainte de a fi propuse spre sancționarea șefului statului. Totodată, acestui consiliu, în colaborare, firește, cu domnitorul, i-ar fi revenit și dreptul de a da decrete-legi, ceea ce dovedește, o dată în plus, rolul important ce urma să-i revină acestui organ înzestrat cu împuterniciri legislative și executive [96]. Înființarea unui Consiliu de stat, fapt ce nu constituia chiar o inovație pentru România, deoarece un asemenea organ a existat în ultima parte a domniei lui Cuza, ar fi avut drept rezultat diminuarea rolului parlamentului, care urma să fie și el reorganizat, și sporirea atribuțiilor puterii executive. Nu era vorba însă de o revenire la starea de lucruri existentă după lovitura de stat de la 2 Mai 1864. Atunci, după cum se știe, Al. I. Cuza s-a folosit de dictatură pentru a înfrînge rezistența moșierimii și a introduce marile reforme ce au jucat un rol atît de important în făurirea bazelor României moderne. Consiliul de stat, creat după 2 Mai 1864, l-a ajutat pe Cuza în această operă și nu a servit doar ca instrument necesar pentru consolidarea tronului. În 1870 însă, preocuparea pentru crearea unui Consiliu de stat izvora din rațiuni de altă natură. Noul domnitor se simțea amenințat nu de conservatori, care i-au făcut cea mai îndîrjită opoziție lui Cuza, ci de liberali, de reprezentanții acelor forțe social-politice ce erau, încă, interesate în continuarea operei de reforme în sens burghez. Or, Consiliul de stat, în concepția lui Carol I, trebuia să constituie instrumentul necesar pentru stăvilirea acestor tendințe spre a se diminua, pe această cale, influența grupărilor liberale în conducerea statului.

Această ipoteză este confirmată, credem noi, de propunerile ce aveau în vedere modificarea legii electorale. Legea electorală de la 1866, deși a dat cîștig de cauză conservatorilor, nu-i convenea domnitorului deoarece, cu toate limitele ei, în anumite condiții, datorită ingerințelor administrației, liberalii, aflați la conducere, puteau să-și asigure majorități parlamentare substanțiale. Pentru a restrînge posibilitățile de participare la viața politică a grupărilor ce i-au făcut opoziție, domnitorul intenționa să restrîngă foarte mult dreptul de vot. Astfel, cele patru colegii, care desemnau membrii Adunării deputaților, acolo unde liberalii puteau mai ușor să-și asigure majorități, urmau să fie reduse la două. Departajarea alegătorilor în cele două colegii era făcută pe bază de cens. În primul colegiu, unde se vota direct, puteau intra doar alegătorii ce aveau un venit de 5.000 lei noi. La colegiul al doilea puteau vota, dar în două grade, toți cei ce plăteau un impozit către stat și îndeplineau toate condițiile prevăzute în legea electorală [97]. Adunarea deputaților, conform propunerilor cuprinse în memoriu, trebuia să aibă 164 de membri. Fiecare județ urma să desemneze cîte 4 deputați, adică 2 de colegiu electoral. În același timp, se prevedea ca 13 orașe mai importante să desemneze 36 de deputați [98]. La rîndul său, Senatul, conceput ca un corp conservator, urma să fie reorganizat, în sensul că majoritatea membrilor săi trebuiau numiți direct de domnitor.

Modificarea sistemului electoral și reorganizarea corpurilor legiuitoare, trebuia să ducă, în ultimă instanță, la creșterea influenței puterii executive în detrimentul celei legislative. Aceasta urma să constituie, în mod firesc, una din premisele necesare pentru instaurarea unui regim de dictatură. Ajutat de Consiliul de stat, în care n-ar fi putut intra decît oamenii săi de încredere, și sprijinit de un Senat cu membrii numiți, domnitorul și-ar fi asigurat o poziție dominantă în cadrul statului, ceea ce i-ar fi permis să contracareze orice manifestări opoziţio-

[96] Ibidem, f. 28—29.
[97] Ibidem, f. 34.
[98] Ibidem, f. 35.

niste față de orientarea pe care dorea să o imprime în politica internă și externa a țării. Planurile urmărite de domnitor nu se opreau însă aici. Este adevărat că prin crearea Consiliului de stat și numirea senatorilor s-ar fi consolidat poziția domnitorului. Rămînea însă o Adunare a deputaților cu membrii aleși, care, cel puțin teoretic, putea să aibă o oarecare independență față de șeful statului. Or, tocmai în acest corp legiuitor, unde reprezentarea diferitelor categorii sociale era mai largă decît în Senat, s-au născut, în anumite împrejurări, acțiuni opoziționiste față de Carol I. În această experiență își găsește originea preocuparea domnitorului de a limita posibilitățile de pătrundere în Cameră a reprezentanților anumitor grupări politice. Reorganizarea colegiilor electorale, în sensul indicat de memoriul din 1870, trebuia să răspundă tocmai acestor preocupări. Această reorganizare avea în vedere, în ultimă instanță, o modificare a componenței Adunării deputaților prin favorizarea elementelor conservatoare, care se arătaseră, de asemenea, nemulțumite de libertățile prea largi cuprinse în constituția de la 1866. Propunerile referitoare la schimbarea sistemului electoral demonstrau, în esență, existența unor serioase preocupări în legătură cu soluționarea unui adînc conflict politic prin asigurarea ascendentului reprezentanților acelor forțe sociale ce nu doreau un ritm rapid de dezvoltare a capitalisumlui în România.

În sprijinul acestor considerații pot fi aduse și alte argumente. Astfel, este îndeobște cunoscut faptul că liberalii, dar mai ales cei de orientare radicală, au folosit presa, și aceasta nu arareori, ca una din principalele arme de luptă îndreptate împotriva domnitorului. Campaniile ostile, organizate de „Românul", „Perseverența" sau „Democrația", l-au nemulțumit și neliniștit pe Carol I, care cunoștea suficient de bine influența ce o aveau radicalii asupra populației orășenești din principalele centre ale Munteniei. De aceea, pentru a se restrînge posibilitățile de acțiune ale liberalilor s-a propus, între altele, luarea unor măsuri menite să ducă la limitarea licenței presei [99]. Pe linia acestor preocupări se înscriu și măsurile preconizate pentru reorganizarea armatei. Interesul manifestat pentru armată nu este deloc întîmplător. Aparent, la o analiză superficială a faptelor, s-ar putea crea impresia că reorganizarea armatei nu ar avea nici o legătură cu schimbarea regimului și problema puterii. În realitate, aceste chestiuni sînt strîns legate între ele. În 1870, după cum se știe, organizarea armatei române se afla sub semnul legii din 1868, care fusese elaborată de către radicali. Forma de organizare, dar mai ales influența exercitată de radicali asupra unei mari părți a ofițerilor, nu-i convenea domnitorului, care înclina, tot mai mult, să urmeze sfaturile lui Bismarck în ceea ce privește constituirea unei armate redusă numericește, însă supusă și credincioasă șefului statului. De aceea, nu întîmplător, între măsurile socotite necesare pentru consolidarea poziției domnitorului figurau și acelea referitoare la reducerea numărului ofițerilor și reorganizarea armatei. Această măsură părea a fi necesară și din alte motive. Astfel, unul din corpurile armatei, și anume garda națională, a provocat, deseori, nemulțumire și neliniște datorită amestecului activ în conflictele politice. În anumite orașe, cum ar fi Ploiești, Pitești sau Craiova, intervenția gărzilor naționale în luptele politice s-a apropiat, uneori, de adevărate acte de rebeliune [100]. Ca urmare a acestui fapt, puterea centrală s-a văzut silită, în mai multe rînduri, să procedeze la dezarmarea sau chiar dizolvarea gărzilor naționale din centrele amintite. Înființată din inițiativa și la stăruința radicalilor, garda națională s-a aflat, în cele mai multe centre urbane, sub influența reprezentanților acestei grupări. Pentru a se pune capăt acestei stări de lucruri s-a propus, în 1870, desființarea gărzii naționale și înlocuirea ei cu o miliție după modelul celei existente în Elveția [101].

În categoria măsurilor propuse pentru întărirea autorității domnitorului se înscriu și acelea referitoare la funcționarii superiori. Aceștia, pentru a fi scoși

99 Ibidem, f. 32.
100 V. Russu și D. Vitcu, *op. cit.*, II, în loc. cit., VIII, 1971, p. 77—79.
101 Arhiva istorică centrală, F.C.R., dos. nr. 12/1871, f. 33.

de sub influenţa grupărilor politice urmau să fie numiţi direct de domnitor [102]. Se urmărea, în acest fel, limitarea posibilităţilor de acţiune a prefecţilor sau altor funcţionari superiori şi asigurarea condiţiilor necesare în vederea exercitării unui control serios al puterii centrale, asupra acestei categorii ce urma să depindă, prin numire, direct de domnitor. Tendinţa de centralizare şi de întărire a autorităţii domnitorului este atît de evidentă încît socotim de prisos orice alte comentarii.

Propunerile referitoare la înfiinţarea Consiliului de stat, numirea senatorilor, mărirea censului electoral, restrîngerea libertăţii presei, reorganizarea armatei sau numirea funcţionarilor superiori erau subsumate realizării unuia şi aceluiaşi obiectiv: limitarea rolului grupărilor politice şi instituirea unei domnii autoritare. Alături de aceste propuneri, al căror sens nu este greu de surprins, întîlnim şi altele ce nu par a avea o legătură directă cu preocupările de modificare a regimului politic din România. Aşa, spre exemplu, interesant este faptul că memoriul din 1870 acorda o atenţie specială desfiinţării clauzelor restrictive referitoare la cumpărarea proprietăţilor rurale de către străini. Astfel, articolul 3 din constituţia de la 1866, care interzicea străinilor să cumpere proprietăţi în România, este considerat drept absurd întrucît la noi ar fi existat terenuri agricole din abundenţă, dar nu puteau fi pe deplin valorificate din cauza insuficienţei braţelor de muncă [103].

În stadiul actual al cercetărilor este dificil de precizat ce anume urmărea domnitorul prin propuneri de această natură. De aceea, constrînşi de lipsa unor informaţii mai exacte o să ne mărginim doar la formularea unor ipoteze. Cert este faptul că domnitorul s-a arătat interesat, în mai multe rînduri, de problema vînzării domeniilor statului şi de înlăturarea restricţiilor ce-i opreau pe străini să cumpere proprietăţi rurale în România. Între altele, în memoriul din 1867 se propunea, spre exemplu, elaborarea unei legiuri care să permită vînzarea rapidă şi eficientă a domeniilor statului. Propunerea a fost motivată, atunci, prin raţiuni de natură financiară [104]. Or, după opinia noastră, tocmai argumentele de această natură ridică serioase semne de întrebare în legătură cu intenţiile urmărite de domnitor. Astfel, este cunoscut faptul că în 1866, Adunarea constituantă a votat o lege referitoare la vînzarea unei părţi din domeniile statului pînă la acoperirea sumei de 75.000.000 lei [105]. În virtutea acestei legiuri, motivată tot prin raţiuni de natură financiară, s-a contractat împrumutul Oppenheim, menit să acopere, pînă la aplicarea legiuirii, datoria flotantă. Această lege, de altfel neaplicată, nu-l satisfăcea pe autorul memoriului din 1867, care solicita o înstrăinare rapidă şi totală a domeniilor statului [106]. Dacă ţinem seama de suprafaţa şi valoarea domeniilor statului ne vine greu să admitem faptul că propunerea vînzării lor rapide şi totale s-ar fi datorat numai unor raţiuni de natură financiară. Problema pare a fi ceva mai complexă, întrucît se ştie că domeniile statului nu erau menţinute doar ca un mijloc de echilibrare a bugetului statului sau ca o rezervă necesară acoperirii datoriei flotante. Funcţionalitatea şi destinaţia lor era cu totul de altă natură. Este adevărat că prin arendare ele aduceau un important venit ce putea fi utilizat pentru echilibrarea bugetului sau în alte scopuri, dar nu aici trebuie căutată adevărata lor menire. Ele constituiau, în esenţă, o supapă de siguranţă pentru garantarea intangibilităţii marii proprietăţi private şi de aceea, nu întîmplător, au ocupat un loc important în politica agrară a liberalilor şi conservatorilor pînă la primul război mondial. Prin vînzarea lor treptată, în loturi mari sau mici, s-a încercat, parţial, satisfacerea nevoii de pămînt a ţărănimii şi abaterea atenţiei acesteia de la marea proprietate privată, declarată sacră şi inviolabilă după 1864. Ca urmare a

102 Ibidem, f. 29.
103 Ibidem, f. 27.
104 Ibidem, dos. nr. 22/1867, f. 4—5.
105 Radu Rosetti, *Pentru ce s-au răsculat ţăranii*, Bucureşti, 1907, p. 465.
106 Arhiva istorică centrală, F.C.R., dos. nr. 22/1867, f. 5.

acestui fapt, vînzarea rapidă şi totală a domeniilor statului ar fi avut însemnate consecinţe de ordin social-economic. În acelaşi timp, acordarea dreptului străinilor de a cumpăra proprietăţi rurale ar fi lovit puternic în moşierime, care, după cum se ştie, avea numeroase domenii ipotecate la diferiţi cămătari. Scopul real al propunerilor de această natură este greu de bănuit. Nu este exclus ca domnitorul să fi uzat de aceste propuneri pentru a exercita o presiune asupra claselor dominante, spre a le sili să devină mai concesive faţă de intenţiile sale de a-şi consolida tronul.

Deosebit de important ni se pare faptul că domnitorul nu a urmărit numai schimbarea regimului pe plan intern, ci s-a arătat preocupat, în acelaşi timp, şi de modificarea statutului juridic internaţional al statului român. Astfel, în memoriul din 1870 se propunea capitalizarea tributului către Turcia şi neutralizarea României, care să aibă, în viitor, un statut juridic internaţional asemănător cu cel al Belgiei. În acelaşi timp, se revendica dreptul de reprezentanţă diplomatică, precum şi cel de a emite decoraţii [107]. Se încerca, în acest fel, practic, obţinerea independenţei pe cale diplomatică. Realizarea acestui obiectiv, pentru atingerea căruia se lupta de multă vreme, ar fi avut consecinţe importante nu numai pentru ţară, dar şi pentru poziţia lui Carol de Hohenzollern, care spera, în acest fel, să ajungă mai uşor la consolidarea unui tron ce părea a fi ameninţat din toate părţile.

Memoriul acesta nu a fost înaintat puterilor garante deşi la începutul anului 1871 luptele politice s-au adîncit, iar ostilitatea faţă de Carol I a atins punctul său culminant. Atitudinea domnitorului este explicabilă. În primul rînd, puterile garante, în care acesta şi-a pus mari speranţe, au refuzat să-i încurajeze iniţiativa de schimbare a regimului politic din România pentru a evita ivirea unor complicaţii nedorite în sud-estul Europei [108]. În al doilea rînd, reprezentanţii grupărilor conservatoare, îngrijoraţi de frămîntările interne, s-au concentrat tot mai mult în jurul domnitorului şi i-au dat garanţiile necesare în legătură cu posibilitatea instituirii unui regim autoritar, în limitele constituţiei de la 1866, constituţie care garanta în condiţii normale, o preponderenţă clară şi categorică a moşierimii [109]. Obţinînd sprijinul necondiţionat al conservatorilor, Carol I a reuşit să-şi consolideze tronul şi să provoace o grea înfrîngere liberalilor, care, pentru multă vreme se vor vedea înlăturaţi de la conducerea statului. Aceştia, deşi înfrînţi, nu vor renunţa la planurile lor pe care le vor realiza, parţial, după războiul de independenţă.

Analiza pe care am făcut-o, deşi nu este completă, ne îngăduie, totuşi, să tragem unele concluzii ce ni se par necesare pentru o mai bună înţelegere a perioadei de instabilitate guvernamentală şi parlamentară.

Astfel, din capul locului se poate sublinia că lupta pentru putere, caracteristica principală a acestei frămîntate perioade, a dominat, cu autoritate, asupra activităţii principalelor grupări politice, liberale sau conservatoare. Această luptă, cu implicaţii din cele mai importante, avea în vedere, în ultimă instanţă, reorganizarea regimului instituit după 11 februarie 1866, regim asupra căruia, cel puţin pînă la 1871, nu a existat un consens unanim din partea grupărilor politice.

Semnificativ este faptul că lupta pentru putere a fost complicată, într-o măsură substanţială, de intervenţia domnitorului, care, urmărind să-şi consolideze poziţia şi să joace rolul cel mai important în conducerea statului, a încercat, în mai multe rînduri, să schimbe regimul politic din România în sens autoritar.

Lupta pentru revizuirea constituţiei, parte integrantă a unui conflict mult mai adînc, dovedeşte, cu prisosinţă, că între burghezie şi moşierime, cel puţin în perioada instabilităţii guvernamentale şi parlamentare, nu a existat o înţelegere perfectă în ceea ce priveşte organizarea regimului instituit după 11 februarie 1866.

---

107 Ibidem, dos. nr. 12/1871, f. 35.

108 *Memoriile*, V, p. 109—110 ; *Ibidem*, VI, p. 10.

109 *Istoria României*, IV. p. 559—560.